ردیف آوازی
استاد عبدالله دوامی
برای سنتور

گردآوری

استاد فرامرز پایور

تنظیم و نت‌نگاری برای سنتور

رامتین نظری‌جو

مؤسسه‌ی فرهنگی- هنری ماهور
تهران ۱۴۰۳

فهرست

پیشگفتار ۱۱

دربارهٔ این مجموعه ۱۵
کوک سنتور ۱۷

دستگاه شور ۲۱
۱. درآمد خارا ۲۲
۲. کرشمه ۲۲
۳. درآمد شور ۲۳
۴. رهاوی ۲۳
۵. سلمک ۲۴
۶. قرچه (همراه با «فرود متمم») ۲۶
۷. رضوی (همراه با «تحریر نشیب و فراز (از حسین‌خان اسماعیل‌زاده)»، «تحریر جوادخانی» و «فرود») ۲۷
۸. زیرکش سلمک ۳۰
۹. عُزال ۳۱
۱۰. حسینی ۳۱
۱۱. ملک‌حسین ۳۲
۱۲. دوبیتی ۳۳
۱۳. خارا (همراه با «فرود متمم») ۳۳
۱۴. شهناز (شور پایین‌دسته) ۳۴
۱۵. قجر ۳۵
۱۶. فرود به شور ۳۶

آواز ابوعطا ۳۸
۱. درآمد ۳۹
۲. رامکلی (همراه با «تحریر نایب‌اسدالله» و «تحریر ابوعطا») ۳۹
۳. حجاز ۴۱
۴. چهارپاره (همراه با «ترک» و «اوج») ۴۲
۵. دستان‌عرب (خسرو و شیرین) ۴۵

۶. گبری ۴۶
۷. مثنوی ۴۷

آواز بیات‌ترک ۴۹
۱. درآمد سماع‌حضور ۵۰
۲. درآمد اول ۵۰
۳. درآمد دوم ۵۰
۴. حاجی‌حسنی ۵۱
۵. درآمد سوم ۵۱
۶. جامه‌دران (همراه با «محمدصادق‌خانی») ۵۲
۷. دوگاه ۵۴
۸. مهدی ضرابی ۵۴
۹. قطار ۵۵
۱۰. امیری (شهابی) ۵۶
۱۱. روح‌الارواح ۵۶
۱۲. اوج ۵۸
۱۳. شکسته ۵۸
۱۴. ابول ۵۹
۱۵. مثنوی ۶۰

آواز افشاری ۶۲
۱. درآمد ۶۳
۲. جامه‌دران ۶۴
۳. میرزایی ۶۵
۴. قرایی ۶۶
۵. عراق ۶۷
۶. مثنوی ۶۸
۷. شاه‌ختایی ۶۹

آواز دشتی ۷۰
۱. دشتستانی ۷۱
۲. حاجیانی ۷۱
۳. بیدگلی ۷۲
۴. اوج ۷۲
۵. گیلکی ۷۳

۶. کوچه‌باغی (غم‌انگیز) ۷۵
۷. سَمَلی ۷۶

آواز بیات‌کرد ۷۷
۱. درآمد ۷۸
۲. حزین ۷۹
۳. اوج (همراه با «تحریر نشیب و فراز» یا «زنگ شتر») ۸۰
۴. بسته‌نگار ۸۱

دستگاه سه‌گاه ۸۲
۱. درآمد ۸۳
۲. زابل ۸۴
۳. مویه ۸۵
۴. شکسته‌مویه ۸۶
۵. مخالف (همراه با «زنگ شتر» یا «نشیب و فراز») ۸۷
۶. مغلوب ۸۹
۷. مثنویِ مخالف ۹۰

دستگاه چهارگاه ۹۲
۱. درآمد ۹۳
۲. زابل ۹۵
۳. بسته‌نگار ۹۵
۴. پنجه‌مویه ۹۶
۵. رجز ۹۷
۶. هدی (حدی) ۹۸
۷. پهلوی ۹۸
۸. حصار ۹۹
۹. پس‌حصار ۹۹
۱۰. مخالف ۱۰۰
۱۱. کرشمه ۱۰۱
۱۲. میرزایی ۱۰۲
۱۳. مغلوب ۱۰۲
۱۴. نغمه‌ی مغلوب ۱۰۳
۱۵. حُزّان ۱۰۳
۱۶. پنجه‌مویه ۱۰۴
۱۷. منصوری ۱۰۴

دستگاه همایون ۱۰۷
۱. درآمد ۱۰۸
۲. درآمد چکاوک ۱۰۹
۳. چکاوک ۱۰۹
۴. لیلی و مجنون ۱۱۰
۵. شوشتری ۱۱۲
۶. دزفولی ۱۱۲
۷. بختیاری ۱۱۳
۸. مؤالف (همراه با «بختیاری») ۱۱۳
۹. طرز ۱۱۴
۱۰. راز و نیاز ۱۱۴
۱۱. نی‌داوود ۱۱۵
۱۲. بیداد ۱۱۷
۱۳. داد ۱۱۷
۱۴. اوج ۱۱۸
۱۵. موالیان ۱۱۹

آواز بیات‌اصفهان ۱۲۱
۱. درآمد ۱۲۲
۲. جامه‌دران ۱۲۳
۳. بیات‌شیراز (همراه با «تحریر چکشی») ۱۲۴
۴. بیات‌راجع (همراه با «تحریر دوتایکی») ۱۲۵
۵. عراق (همراه با «تحریر زنگ شتر») ۱۲۷
۶. اوج ۱۲۸
۷. دوتیکه ۱۲۹
۸. سوز و گداز ۱۳۰
۹. مثنوی ۱۳۲

دستگاه ماهور ۱۳۵
۱. درآمد اول ۱۳۶
۲. پنجه‌شعری ۱۳۶
۳. داد (همراه با «ساربانگ») ۱۳۷
۴. حصار ۱۳۹
۵. ابول ۱۴۰
۶. آذربایجانی ۱۴۰

۷. نصیرخانی (طوسی) ۱۴۱
۸. مُرادخانی ۱۴۲
۹. چهارباغ (چهارپاره/ نصیرخانی) ۱۴۳
۱۰. فِیلی ۱۴۳
۱۱. شکسته ۱۴۴
۱۲. فرود ۱۴۵
۱۳. خاوران ۱۴۵
۱۴. دلکش ۱۴۷
۱۵. عراق (همراه با «مُحیر») ۱۴۸
۱۶. حزین ۱۴۹
۱۷. راک ۱۵۰
۱۸. صفیر ۱۵۱
۱۹. فرود ۱۵۱
۲۰. راک عبدالله ۱۵۱
۲۱. راک کشمیر ۱۵۲
۲۲. نیشابورک ۱۵۳
۲۳. نیریز ۱۵۴
۲۴. مثنوی ۱۵۴

دستگاه نوا ۱۵۷
۱. درآمد ۱۵۸
۲. گردانیه ۱۵۹
۳. نغمه ۱۶۰
۴. نیشابورک ۱۶۱
۵. عشاق ۱۶۲
۶. راجع ۱۶۳
۷. عراق ۱۶۵
۸. نهفت ۱۶۶
۹. خجسته ۱۶۷
۱۰. ملک‌حسین ۱۶۸
۱۱. حسینی ۱۶۹
۱۲. نیریز کبیر ۱۷۰
۱۳. رهاب ۱۷۱
۱۴. مسیحی ۱۷۲
۱۵. ناقوس ۱۷۳

۱۶. تختِ طاقدیس ۱۷۳
۱۷. شاه‌ختایی ۱۷۳

دستگاه راست‌پنجگاه ۱۷۵
۱. درآمد اول ۱۷۶
۲. درآمد دوم ۱۷۶
۳. پنجه‌شعری ۱۷۷
۴. پروانه ۱۷۷
۵. نغمه (همراه با «تحریر زیر و رو») ۱۷۸
۶. روح‌افزا ۱۷۹
۷. پنجگاه ۱۸۰
۸. عشاق (همراه با «سپهر») ۱۸۰
۹. نیریز (همراه با «سپهر مکرر») ۱۸۱
۱۰. بیات‌عجم (همراه با «محیر») ۱۸۳
۱۱. قرچه ۱۸۳
۱۲. مبرقع ۱۸۴
۱۳. طرز ۱۸۴
۱۴. لیلی‌ومجنون ۱۸۶
۱۵. ماوراءالنهر ۱۸۷
۱۶. ماوراءالنهر (نوع دیگر) ۱۸۸
۱۷. راک ۱۸۹
۱۸. صفیر ۱۹۰
۱۹. راک عبدالله ۱۹۱
۲۰. راک کشمیر ۱۹۲

پیوست ۱۹۳
چند مصاحبه با استاد عبدالله دوامی ۱۹۳
الف. مصاحبه‌ی روزنامه‌ی *اطلاعات* (۶ و ۸ دی ۱۳۵۶) ۱۹۴
ب. مصاحبه‌ی روزنامه‌ی *اطلاعات* (۶ بهمن ۱۳۵۶) ۲۰۲
ج. مصاحبه‌ی استاد محمدرضا لطفی با استاد دوامی،
(برگرفته از کتاب *موسیقی آوازی ایران*) ۲۰۳

منابع ۲۰۶

پیشگفتار

مجموعه‌ی پیش رو برگردان و تنظیمِ ردیف آوازی استاد عبدالله دوامی، گردآوری استاد فرامرز پایور (۱۳۹۷)، برای سنتور است. با آنکه ماهیتِ اصلیِ این ردیف آوازی‌ست اما، به‌واقع، برای نوازندگانِ کلیه‌ی سازها نیز کارگانی ارزشمند محسوب شده اجرای آن می‌تواند درک آن‌ها را از بافتِ جملات آوازی بیشتر کند و این مقوله‌ای‌ست که کمتر در ردیف‌های صرفاً سازی با آن روبرو هستیم. از همین رو نواختنِ ردیف آوازی، دست‌کم در مقطعی مشخص از دوره‌ی آموزشی هنرجو، لازم و ضروری به نظر می‌رسد؛ منتهی در این مقوله بایستی هنرجویان ترجمه‌ی صحیح و متنوع از جملات آوازی را، با توجه به امکانات ساز تخصصی‌شان، به‌دست آورند. خوشبختانه نوازندگان سنتور تا حدودی با این مقوله در *ردیف دوره‌ی ابتدایی سنتور* استاد پایور و ردیف سنتور استاد صبا، به جهت اینکه برخی از گوشه‌ها با شعر همراهند، آشنا می‌شوند ولی باز باید گفت که دغدغه‌ی اصلیِ این ردیف‌ها هم بیشتر جنبه‌های سازی در ارائه‌ی گوشه‌هاست و به همین سبب وجود یک ردیفِ صرفاً آوازی با برگردانی متناسب با ساز سنتور نیاز می‌شد. از همین رو نگارنده با اتکاء به ردیف استاد عبدالله دوامی، گردآوری استاد پایور، که می‌توان آن را مهم‌ترین ردیف آوازی موسیقی ایرانی و نیز موثق‌ترین آن‌ها از نظر روایت و صحتِ مطالب دانست، سعی داشته آن را برای سنتور تنظیم و بازنویسی کند تا هنرجویان با این ردیف بیشتر آشنا شوند و بتوانند یک چشم‌اندازِ روشن از اجرای آن با ساز سنتور در دست داشته باشند. تلاش کرده‌ام در تنظیمِ این ردیف برای سنتور از رویکردهای استاد پایور، که در ردیف‌های *دوره‌ی ابتدایی* و *دوره‌ی عالی* چپ‌کوک آن‌ها را به‌کار گرفته‌اند، متأثر باشم تا هرچه بیشتر مختصات و ویژگی‌های این ساز در ارائه‌ی جملاتِ آوازی مبرز و، در عین حال، گویا باشد. امیدوارم که در این راه موفق بوده باشم و این مجموعه مقبول اهل نظر و عمل قرار بگیرد.

رامتین نظری‌جو، ۱۴۰۳

با سپاس فراوان از:
استاد گرامی‌ام، سرکار خانم مینا افتاده، برای بازبینیِ نت‌نویسی‌ها؛
آقای پویا دارابی، برای زحمات‌شان در صفحه‌آرایِی این کتاب؛
جناب آقای سیدمحمد موسوی، مدیر محترم مؤسسه‌ی فرهنگی‌ـ هنری ماهور، برای لطف و یاری‌شان در انتشارِ این کتاب.

توضیحات

۱. شیوه‌ی نت‌نویسیِ این کتاب، به‌طور کلی، براساسِ شیوه‌ی استاد پایور است و توضیحات مربوطه دراین‌باره در کتاب‌های ایشان موجود است.

۲. برای هجاهایی که بیش از یک نت به خود اختصاص داده‌اند از علامتِ خط اتصال استفاده نشده و، به‌جای آن، از علامت خطِ تیره‌ی ممتد در کنار هجای مربوطه استفاده شده است. بنابراین خط اتصال‌های مورد استفاده در نت‌نویسی معنای سازی دارند نه آوازی.

۳. برای نشان‌دادنِ تکرارِ یک قسمت از جمله، از شیوه‌ی نت‌نویسیِ آموزشی و تحلیلی استاد داریوش طلایی الهام گرفته شده است؛ بدین معنی که قسمتِ مکرر در درون قلاب گذاشته شده و مرتبه‌ی تکرار به‌صورت عدد بالای آن نشان داده شده است. اگر تکرار در بار دوم یا سوم در یک اکتاو بالاتر یا پایین‌تر صورت پذیرفته باشد، به‌صورت معمول، با اعداد یونانی و خط‌چینِ اکتاو نشان داده شده است.

۴. ترنم‌ها ــ مانند «ای حبیب»، «ای امان»، «جانم»، «عزیزم» و غیره ــ در نت‌نویسیِ حاضر آوانویسی نشده‌اند و فقط شعرِ مربوط به هر گوشه آوانویسی شده است.

۵. مطالب موجود در پیوست صرفاً از لحاظ اهمیتِ تاریخی و پژوهشی‌شان آورده شده‌اند و، درواقع، بخش تکمیلیِ این کتاب محسوب می‌شوند.

۶. قطعات *صوفی‌نامه* در آواز اصفهان و *ساقی‌نامه* در دستگاه ماهور در این کتاب آورده نشده‌اند؛ چراکه تقریباً عیناً در ردیف سنتور استاد ابوالحسن صبا موجودند و برای سنتور تنظیم شده‌اند، لذا نیازی به تنظیمِ دوباره‌ی آن‌ها دیده نشد. بدیهی است که هنرجویان می‌توانند برای اجرای این قطعات[۱] به ردیف استاد صبا مراجعه کنند.

۷. در پایان دستگاه شور، آن‌طور که استاد پایور در کتاب ذکر کرده‌اند، بایستی تصنیف *گرایلی* اجرا شود. چون تنظیم‌ها و آوانگاری‌های متعددی از این قطعه در دست است، دیگر نیازی به آوردنِ این تصنیف در این مجموعه دیده نشد. علاقه‌مندان می‌توانند برای اجرای این قطعه به منابع زیر مراجعه کنند:

الف. کتاب *دستور سنتور*، درس شماره‌ی ۲۴ (پایور ۱۴۰۰: ۳۵–۳۶)؛

ب. کتاب *قطعاتی از استاد فرامرز پایور برای سنتور*[۲] (نظری‌جو ۱۴۰۱: ۲۷۳–۲۷۵)؛

ج. کتاب *مجموعه‌تصنیف‌های بازسازی‌شده، تنظیم: استاد فرامرز پایور*[۳] (نظری‌جو ۱۴۰۰: ۶۲–۶۶).

۸. لازم به ذکر است که صورتِ ذکرشده از برخی اشعار با بعضی نسخه‌های موجود از این اشعار در دیوان‌های منتشرشده و تصحیح‌های مشهور تفاوت‌هایی گاه اندک و گاه زیاد دارند.

---

۱. درواقع *صوفی‌نامه* بخش اصفهانِ *ساقی‌نامه* (از مبنای شاهدِ شکسته) است. *کُشته* (یاکشته‌*مُرده*) هم بخشِ شکسته‌ی *ساقی‌نامه* است.

۲. نسخه‌ی شنیداری: اجرای فرامرز پایور و حسین تهرانی، آلبوم *سنتور و تمبک ۲*، شیار ۱۵ (مؤسسه‌ی فرهنگی‌ـ هنری آوای خورشید).

۳. نسخه‌ی شنیداری: اجرای گروه سازهای ملی وزارت فرهنگ و هنر به‌سرپرستی فرامرز پایور، خواننده: محمدرضا شجریان، برنامه‌ی رادیویی «گل‌های تازه»ی شماره‌ی ۱۶۶.

ملاکْ در این کتاب همان صورتی است که استاد پایور در کتاب اصلی آورده‌اند؛ مگر در موارد خاص که به‌نظر می‌رسد شعر به‌صورت اشتباه آورده شده است. به‌عنوان نمونه، در مثنوی ابوعطا، عبارتِ «می‌کرد ناز» در مصرع «با خدای خویشتن می‌کرد ناز» به‌صورت «می‌گفت راز» آورده و نوشته شده است؛ چراکه تقریباً در تمامی منابع این مصرع به‌صورت «با خدای خویشتن می‌گفت راز» ذکر شده است.

۹. گاهی به‌طور قطعی نمی‌توان شاعر برخی ابیات را ذکر کرد؛ چون صورتِ ذکرشده از شعر با معادل آن در نسخه‌های موجود تفاوت‌هایی دارد. لذا در این مواقع نام شاعر با لفظ‌ها و عباراتی چون «ناشناس»، «احتمالاً» یا «منسوب به» عنوان شده است.

۱۰. استاد پایور در برخی از اشعار برای بعضی واژه‌ها یا عبارات جایگزین‌های دیگری نیز آورده‌اند. گاهی نگارنده هم جایگزین‌هایی را متذکر شده است. این موارد، درواقع، ناشی از اختلافِ دیوان‌های شعری در ذکرِ اشعار است و، عملاً، برای برخی از ابیات یا مصرع‌ها صورت‌های گوناگونی وجود دارد. در مجموعه‌ی حاضر این‌گونه موارد درون قلاب و پرانتز نشان داده شده‌اند.

جدول تطبیق حروف الفبای فارسی به لاتین*

صدادارها (مصوّت‌ها)	حروف بی‌صدا (صامت‌ها)	
ـَ، (عَ) ..... a	ب ..... b	ش ..... š
ـِ، (عِ) ..... e	پ ..... p	ع، ئ ..... ǧ
ـُ، (عُ) ..... o	ت، ط ..... t	غ، ق ..... q
آ، عا ..... â	ث، س، ص ..... s	ف ..... f
ای، عی، ئی، i	ج ..... j	ک ..... k
ای، کوتاه i	چ c	گ ..... g
او، عو، ئو ..... u	ح، ه ..... h	ل l
اُو (مصوت مرکب) ..... ow	خ x	م ..... m
	د ..... d	ن ..... n
	ذ، ز، ض، ظ ..... z	و v
	ر ..... r	ی ..... y
	ژ ..... ž	

* کتاب *پیوند شعر و موسیقی آوازی*، نوشته‌ی حسین دهلوی، تهران: ماهور، چاپ هفتم، ۱۴۰۱، صفحه‌ی ۳۵.

درباره‌ی این مجموعه

همان‌طور که در بخش «پیشگفتار» ذکر شد، این کتاب برگردان و تنظیم ردیف آوازی استاد دوامی، گردآوری استاد پایور، برای ساز سنتور است. کار بر روی این مجموعه از پاییز سال ۱۳۹۸ آغاز شد و نهایتاً در بهار سال ۱۳۹۹ به‌پایان رسید؛ منتهی مشغله‌های فراوان و پی‌درپیِ نگارنده آماده‌سازیِ آن را برای انتشار به‌تعویق انداخت. باید گفت که نگارنده سال‌ها پیش، در کنار کار بر روی نسخه‌ی شنیداریِ ردیف آوازی استاد دوامی (همراه با تار استاد محمدرضا لطفی در برخی از دستگاه‌ها/ آوازها)، این ردیف را نیز، از روی علاقه‌ی شخصی، از کتاب اصلی نواخته بود و همواره بر این فکر بود که چرا نواختنِ این منبع گرانبها آنچنان که باید و شاید در میان نوازندگان سنتور رایج نبوده یا، دست‌کم، جزو برنامه‌ی اصلی در کارگان اجرایی و روندِ آموزشیِ این ساز نیست. شاید دو دلیل را بتوان در این زمینه عنوان کرد؛ یکی اینکه مبناهای نوشته‌شده در کتاب اصلی چندان برای نوازندگان سنتور آشنا نیست و دوم اینکه بسیاری از هنرجویان قادر به ارائه‌ی برگردانی متناسب با ساز سنتور از جملات این ردیف از روی نت‌نویسیِ اصلی نیستند. از همین جهت احتمالاً این منبع مهم آنچنان که باید در میان نوازندگان سنتور، از لحاظ آموزشی، جای خود را باز نکرده است. اهمیت این ردیف و ضرورتِ اجرای آن را می‌توان در موارد زیر خلاصه کرد:

۱. آشنایی هنرجویان با ردیف آوازی و بافت جملاتِ آوازی؛
۲. آشنایی هنرجویان با اسامی، گوشه‌ها و تحریرهای کمترموجود در ردیف‌های ویژه‌ی سنتور؛
۳. کمک به هنرجویان در مبحث جوابِ آواز.

البته بایستی گفت که استادان صبا و پایور در ردیف‌های ارزشمندشان تا حدود خوبی از جملات آوازی، همراه با شعر، استفاده کرده‌اند و هنرجو با نواختنِ این ردیف‌ها علاوه بر اینکه دانش و تکنیکِ نوازندگی‌اش را بالا می‌برد، در عین حال، با برخی جملات و تحریرهای آوازی، که با مضرابِ مخصوصِ سنتور برگردان شده‌اند، نیز آشنا می‌شود. بااین‌حال باز هم جای خالی یک ردیفِ صرفاً آوازی برای کارگانِ اجرایی و آموزشی ساز سنتور احساس می‌شد و از همین جهت نگارنده اقدام به نوشتنِ این مجموعه کرد. البته از این نکته هم نباید غافل بود که گردآورنده‌ی این ردیف، استاد پایور، مهم‌ترین و مدون‌ترین دوره‌ی آموزشی را برای ساز سنتور تهیه و تدوین کرده و بنابراین یادگیریِ این ردیف، که یکی از مهم‌ترین مکتوبات استاد پایور هم هست، برای نوازندگان سنتور مهم‌تر نیز جلوه می‌کند؛ چراکه شخصِ استاد پایور در دوره‌ای بعد از درگذشت استاد صبا اقدام به یادگیریِ ردیف آوازی نزد استاد دوامی، در کنار تلمذ نزد سایر اساتیدِ راوی و گردآورنده‌ی ردیف